

GZG

's-Hertogenbosch



Een wandeling door de geschiedenis van 'het Groot' Ziekengasthuis
A stroll through the history of 'het Groot' Ziekengasthuis



Mathieu Fraaije Chiel van der Stelt Jan Jansen





Een wandeling door de geschiedenis van 'het Groot' Ziekengasthuis A Stroll through the History of 'het Groot' Ziekengasthuis

- 06 **1** Gasthuisstraat nr. 9–11 (Kantoor van de Godshuizen | Office of the Godshuizen)
- 08 **2** De Gasthuispoort | The Gasthuis Gate
- 10 **3** De oude apotheekgebouwen (zuidzijde) | The Old Pharmacy (south side)
- 14 **4** Het regentenhuis | The Regents' House
- 16 **5** De Waterpoort | The Water Gate
- 18 **6** Het Mariapaviljoen | The Maria Pavilion
- 22 **7** Het nieuwe ziekenhuis | The New Hospital 1969–1974
- 24 **8** Het stergebouw (1911 – westzijde) | The Star Building (1911 – west side)
- 28 **9** De kapel | The Chapel (1914)
- 32 **10** Het zusterhuis | The Sisters' Cloister (1914)
- 36 **11** De oude apotheekgebouwen (noordzijde) | The Old Pharmacy (north side)
- 42 **12** Het mortuarium | The Mortuary (1888–1913)
- 46 **13** Het stergebouw (1911 – oostzijde) | The Star Building (1911 – east side)
- 48 **14** De polikliniek | The Outpatients' Clinic (1932)
- 52 **15** De panden aan de Nieuwstraat | The buildings on Nieuwstraat (20 > 32)



7

8

9

6

14

13

10

15

12

11

5

4

3

2

1

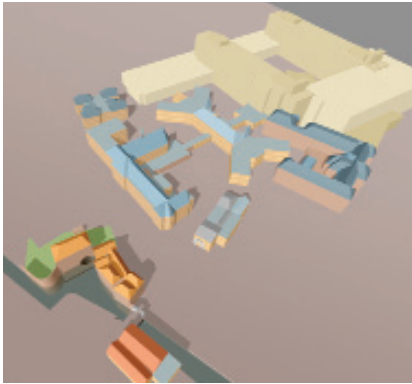
Inleiding

- 4 ■ De geschiedenis van het Groot Ziekengasthuis gaat terug tot de late middeleeuwen. Al vanaf 1274 werd er melding gemaakt van een ziekenhuis dat voorzag in medische zorg voor de armen van 's-Hertogenbosch. Daarmee is het een van de oudste ziekenhuizen van Nederland. Omdat het in de tijd het enige gasthuis was in de stad, mocht het niemand uitsluiten. Dat betekende dat naast zieken, bejaarden en invaliden ook reizigers, bedevaartgangers en zwervers er onderdak vonden. Volgens een document uit 1540 werkte het gasthuis voor *alle arme, crance, miserabele personen soo mans ende vrouwe, die op de straeten niet gegaen konnen*. Aanvankelijk was de verzorging in handen van de gasthuiszusters. In 1629, bij de inname van 's-Hertogenbosch door Frederik Hendrik, werden de zusters vervangen door lekenpersoneel. Sinds 1880 werden de zieken verzorgd door de zusters van de heilige Carolus Borromeus (de zusters van Trier). Op het einde van de 19de eeuw beantwoordden de ziekenhuisgebouwen niet meer aan de toenmalige normen van de medische wetenschap. Vanaf 1888 werd een vernieuwing ingezet met de bouw van een polikliniek. In de vroege 20ste eeuw werd een aantal 'moderne gebouwen' opgetrokken zoals een nieuw ziekenhuis, een zusterhuis met kapel en een paviljoen voor patiënten die leden aan besmettelijke ziekten. In 1974 is het nieuwe grote zieken-



huis aan de Zuid-Willemsvaart gebouwd. Al snel rezen er parkeerproblemen en ontstond er, ook binnen het geheel nieuwe ziekenhuis, opnieuw ruimtegebrek. Het ziekenhuis is tot op vandaag een soort burcht in de binnenstad van 's-Hertogenbosch gebleven. Met deze wandeling willen wij u, aan de hand van 15 stopplaatsen, een inkijk geven in de geschiedenis van het Groot Ziekengasthuis. Elk van deze plaatsen vormt een radertje in een langdurig proces van aanpassing en veranderingen.

Preface



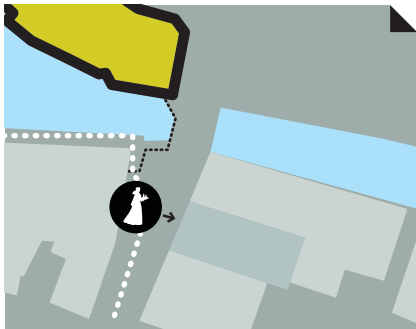
■ The history of the Groot Ziekengasthuis or 'Great Hospital' goes back to the middle ages. Mention is already made of a hospital that provided medical care for the poor of 's-Hertogenbosch in 1274. This makes it one of the oldest hospitals in the Netherlands. Because it was the only hospital in the city at the time, no one could be refused admittance. In addition to the sick, the aged and the handicapped, it also gave shelter to travellers, pilgrims and vagabonds. According to a document

from 1540, the hospital worked for *alle arme, crance, miserabele personen soo mans ende vrouwe, die op de straeten niet gegaen kunnen*, or 'all poor, sick, miserable persons, both men and women, who cannot walk on the streets'. Initially, care of the sick was in the hands of the sisters of mercy. In 1629, when 's-Hertogenbosch fell to Frederick Hendrick, the nuns were replaced by lay personnel. Since 1880, the sick were cared for by the Sisters of Mercy of St. Charles Borromeo (Trier branch). At the end of the 19th century, the hospital building no longer answered to the requirements of medical science. In 1888 renovations started with the building of a new outpatients' clinic. In the early 20th century, a number of 'modern buildings' were erected, including a new hospital, a convent with a chapel for the nuns, and an extension for patients who suffered from infectious diseases. In 1974, the large, new hospital on the Zuid-Willemsvaart was built. Parking problems soon developed and even the new hospital was once again confronted with a shortage of space. Up until the present, the hospital has been a sort of bastion in the inner city of 's-Hertogenbosch. This brief walking tour is meant to give you a glimpse of the Groot Ziekengasthuis's history, with 15 stops along the way. Each of these places forms a cog in the long-term process of adaptation and change.

1

Gasthuisstraat nr. 9–11 (Kantoor van de Godshuizen | Office of the Godshuizen)

- 6 ■ Het Goot Ziekengasthuis maakte vanaf 1880 deel uit van de Godshuizen, een overkoepelend orgaan voor de verschillende katholieke zorginstellingen van 's-Hertogenbosch. In dit gebouw werd in 1903 het kantoor van de Godshuizen gevestigd. In het fronton boven de ingang is een sculptuur te zien van de Bossche kunstenaar Hendrik van der Geld. Het interieur is nog bijzonder fraai gebleven en vormt een goed voorbeeld van het vakmanschap van de tijd maar ook van het zelfbewustzijn van de regenten.
- From 1880 onward, the Groot Ziekengasthuis was part of the Godshuizen (literally the 'houses of God') – an umbrella organization for the various Catholic charitable institutions of 's-Hertogenbosch. The office of the Godshuizen was moved to this building in 1903. On the pediment above the entrance is a sculpture by the 's-Hertogenbosch artist Hendrik van der Geld. The interior is still in fine condition and offers a good example of the craftsmanship of the period, as well as of the confidence of the regents.





- 8 ■ De Gasthuispoort aan het einde van de Gasthuisstraat sluit aan bij de brug over de Dieze. Ze werd opgericht in 1661 en in 1916 grondig gerestaureerd. Ze bestaat uit een natuurstenen



rondboog op Toscaanse pilasters met driehoekig fronton met daarin het stadswapen van 's-Hertogenbosch. In de nissen links en rechts staan beelden van respectievelijk Elisabeth van Thüringen – de in 1207 geboren patroonheilige van ziekenhuizen, verpleegsters, bedelaars en wanhopigen en van Vincentius à Paulo. Het zijn niet de originele beelden maar replica's van de hand van de Brabantse beeldhouwer Toon Grassens. Het luikje tussen de poort en de apotheekgebouwen diende voor het verstrekken van medicijnen.

- The Gasthuis Gate, leads to the bridge over the Dieze. It was built in 1661 and extensively restored in 1916. It consists of a rounded stone arch above Tuscan pilasters with a triangular pediment, on which one finds the arms of 's-Hertogenbosch. In the niches to the left and right are the statues of St. Elizabeth of Thuringia (b. 1207) – the patron saint of hospitals, nurses, beggars and the hopeless – and St. Vincent de Paul. These are not the original statues, but replicas made by the Brabantine sculptor Toon Grassens. The small opening between the gate and the apothecary building was for handing out medicine.





- De apotheekgebouwen sluiten aan bij de Gasthuispoort en zijn zichtbaar vanaf de overzijde van de Binnendieze. Het complex lijkt oud, maar dat is beslist niet het geval. De gebouwen aan de rechterzijde zijn ontstaan omstreeks 1880 na een verbouwing van de vroegere rentmeesterswoning. Het kleine huisje uiterst links dateert zelfs pas uit 1942. De gebouwen zijn opgetrokken op de oude keermuren die gerestaureerd werden in 1995.

- The apothecary buildings are connected to the Gasthuis Gate and are visible from the other side of the Binnendieze. The complex looks old, but this is certainly not the case. The buildings on the right date to around 1880, when the former treasurer's residence was renovated. The small house on the far left actually dates to 1942. The buildings were constructed on top of the old retaining walls, which were restored in 1995.









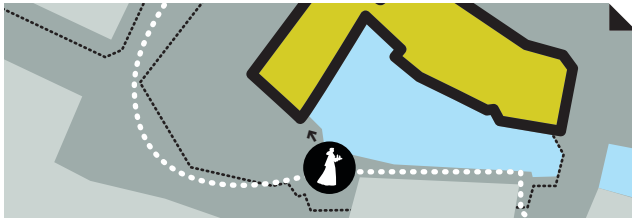
4

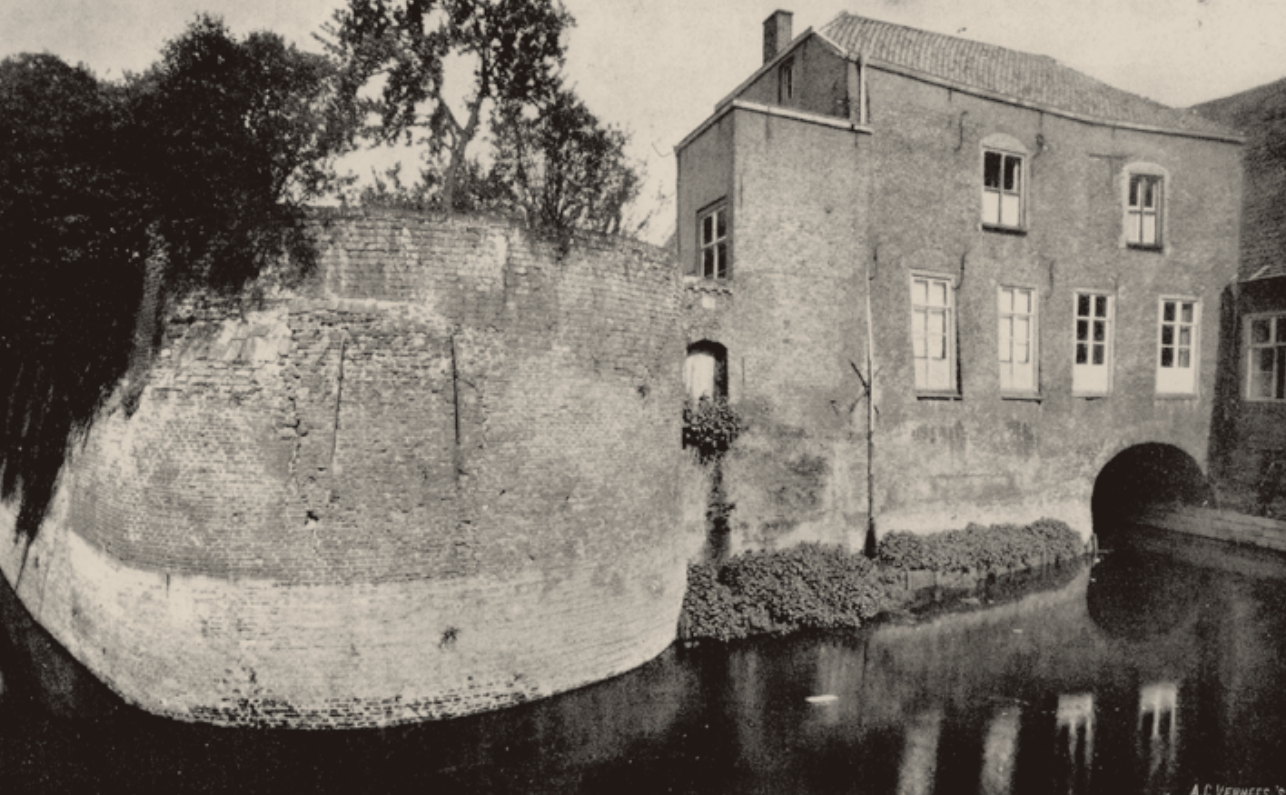
Het regentenhuis | The Regents' House

14

■ Het regentenhuis is het oudste nog bestaande gebouw van de hele site. Het 16de-eeuwse huis was van 1811 tot 1903 in gebruik als vergaderplaats van de regenten van de Godshuizen. Het pand heeft een overkluizing over de Dieze, die in de 16de eeuw de Groote Stroom heette. De gevel vertoont talrijke bouwsporen uit het verleden. Het interieur is nog grotendeels intact en ademt nog de geest van de 17de en 18de eeuw. Omstreeks 1880, toen de zusters van Trier de bediening van het gasthuis overnamen, werd de dakhelling aangepast, om de zolder als slaapplaats te kunnen inrichten. In het gebouw heeft nu de rederijderskamer Moyses Bosch zijn thuishaven. Op de eerste verdieping is een zaaltje ingericht voor toneelvoorstellingen.

■ The Regents' House is the oldest existing building on the entire site. This 16th-century house was used as a meeting place for the hospital regents from 1811 to 1903. Part of the building is vaulted over the Dieze, which was known as the Groote Stroom or 'Great River' in the 16th century. The facade shows numerous traces of past alterations. The interior is largely intact and still preserves the atmosphere of the 17th and 18th centuries. Around 1880, when the Borromean Sisters of Trier took over the running of the hospital, the slope of the roof was altered so that the attic could be used for sleeping accommodations. The building is now home to the rhetoricians' chamber Moyses Bosch. A small room on the first floor is set up for theatre performances.





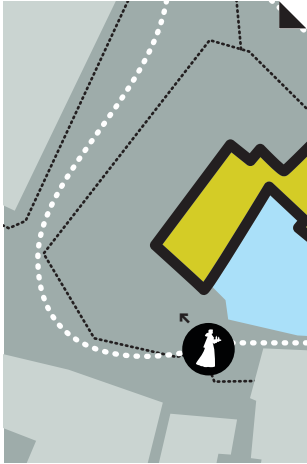
16

■ De zogenaamde ‘Grote Stroom’ (de Dieze) was vroeger bevaarbaar voor binnenschepen. Bij het nu nog zichtbare restant van de Waterpoort splitste de Markstroom (1) zich af van de Grote Stroom (2). De in 1966 gedempte Markstroom lag binnen de eerste stadsmuur, en was in feite de eerste binnenhaven van 's-Hertogenbosch. De Waterpoort werd geflankeerd door een tweetal torens, een hoefijzervormige en een ronde toren. Een fragment van de zuidelijke toren is zichtbaar op de hoek van het Rozemarijnstraatje. Door een grote boom aan kettingen in het water te leggen, kon men schepen tegenhouden die de stad niet mochten binnenvaren. In het bestratingspatroon wordt naar dit historische gegeven verwezen. Het torenrestant behoort tot de oudst bewaarde getuigenissen van bakstenen vestingwerken in de Noordelijke Nederlanden. De gemeente overweegt de restauratie van de noordelijke toren, en een gedeeltelijke reconstructie van de stadsmuur uit circa 1225.

■ In earlier times, the so-called ‘Great River’ (the Dieze) was navigable by barges and other inland boats. Near the remains of the Water Gate which are still visible, the Marktstroom (1) split off from the Grote Stroom (2). The Marktstroom, which



was filled in 1966, was situated inside the first city walls; in fact, it was the first inland port of 's-Hertogenbosch. The gate was flanked by two round towers. A fragment of the south tower is visible from the corner of Rozemarijnstraatje. By suspending a large barrier just above the water, it was possible to prevent ships from entering the city. The street pattern reflects this historical circumstance. The remains of the tower are among the earliest surviving evidence of brick fortifications in the Northern Netherlands. The municipality is considering reconstruction of the gate and part of the city wall from ca. 1225.

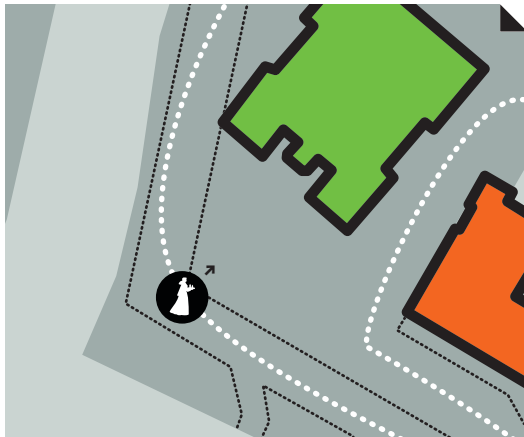


18

■ Dit gebouw werd in 1915 opgetrokken voor de behandeling van personen die leden aan besmettelijke ziekten. De wet die de gemeente verantwoordelijk stelde voor de opvang van besmettelijke zieken dateert uit dezelfde periode. De toenmalige directeur gemeentewerken J. Kersemaekers ontwierp een voor die tijd modern gebouw. De opzet was efficiënt: in elk van de vier hoeken was er opvang mogelijk voor lijdende aan verschillende ziekten. De meest voorkomende ziekte was tuberculose of TBC. De patiënten konden ook gebruik maken van een open dakterras en van een draaiplateau waarbij bezonning van alle zijden mogelijk was. Vanaf 1942 zijn in het gebouw verschillende andere ziekenhuisafdelingen gevestigd geweest, met als laatste het Facilitair Bedrijf.

■ This building was erected in 1915 for the treatment of people suffering from infectious diseases. Some forty years before, a law was approved which made the municipality responsible for the care of these people. The director of public works at the time, J. Kersemaekers, designed a building which was then considered modern. The arrangement was efficient: in each of the four corners it was possible to receive people suffering from a different kind of illness. The most common illness was tuberculosis or TB. Patients could also make use of

the roof terrace and a movable surface on which it was always possible to sit in the sun. Other hospital departments were housed in the building from 1942 onward, the last one being Technical Services.









22

■ Deze gebouwen zijn ontworpen door de architectencombinatie Leiden – 's-Hertogenboch (Kirch · Hermans · van der Eerden). Voor de bouw van het nieuwe ziekenhuis moesten een deel van de volksbuurt de Pijp en de Hoge Nieuwstraat verdwijnen. Met de realisatie van dit enorme ziekenhuis leek de wens voor meer ruimte op het terrein eindelijk vervuld. Al snel bleek ook dit nieuwe complex toch weer te klein om de toenemende stroom patiënten te kunnen opvangen. Volgens het masterplan wordt dit ziekenhuisgedeelte nu gesloopt.

■ These buildings were designed by a group of architects from Leiden and 's-Hertogenbosch (Kirch · Hermans · van der Eerden). In order to build the New Hospital, part of the working-class neighbourhood 'de Pijp' and Hoge Nieuwstraat had to be torn down. Once this enormous hospital was built, the need for more space seemed to have been answered. However, it quickly became evident that even this new complex was not big enough to handle the increasing flow of patients. According to the city's master plan, this hospital will be demolished.





24

■ Het zogenaamde stergebouw werd in 1911 opgetrokken naar een ontwerp van rijksbouwmeester architect Vrijman en beantwoordde aan de nieuwste inzichten op het gebied van de ziekenzorg. Het gebouw bestaat uit een centraal gedeelte met trappenhuisen, onderzoekruimtes en een aparte operatiekamer. Daarnaast zijn er in vier richtingen uitstekende paviljoenen met platte daken. In deze vleugels bevonden zich de ziekenzalen. Grote geveleppervlakten zorgden voor licht en lucht. Het gebouw is door allerlei aanbouwsels ontsierd en heeft hiermee sterk aan kracht en helderheid ingeboet.

■ The so-called Star Building was built in 1911 from designs by the government architect Vrijman, and at the time answered to the most up-to-date insights concerning care of the sick. The building consists of a central section with stairwells, examination rooms and a separate operating room. In addition, there are four flat-roofed wings extending in different directions. These extensions housed accommodations for the sick. The large surface area of the facades admitted plenty of light and air. The building has been marred by all manner of later additions and has therefore lost a great deal of its original strength and clarity.





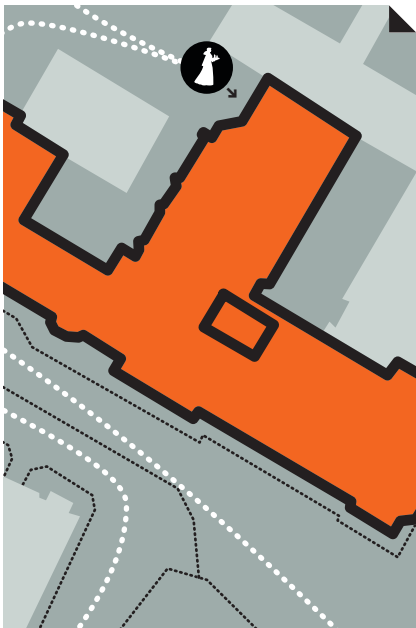




28

- De neogotische kapel vormt een bouwkundig geheel met het zusterhuis. De langs de kapel oprijzende liftschacht is illustratief voor de geringe esthetische waarde van de toevoegingen en aanbouwsels op de ziekenhuissite. Het vieringtorentje vormt in het masterplan het hart van het nieuwe gebied. De kapel werd in de jaren 1960 'gemoderniseerd': wandschilderingen werden overschilderd en het plafond werd verlaagd. Boven de verlaagde plafonds bevinden zich nog de restanten van de oude muurschilderingen.
- The neo-gothic chapel forms an architectural whole together with the Sisters' Cloister. The elevator shaft rising alongside the chapel illustrates the scant aesthetic value of many extensions and additions to the hospital site. In the master plan, the small crossing tower forms the heart of the new complex. The chapel was 'modernized' in the 1960s: murals were painted over and the ceiling was lowered. Above the lowered ceilings there are still traces of the old murals.









10 Het zusterhuis | The Sisters' Cloister (1914)

- 32 ■ Het gebouw is ontworpen in neorenaissance stijl door de architecten Vrijman en Klompers. Links van de ingang bevonden zich de ziekenzalen en de dienstvertrekken en kantoren voor het lekenpersoneel; het rechtergedeelte was het zuster-



huis, dat tot enkele jaren geleden door de zuster bewoond werd. Naast de entree is een door Jan van Sleuwen gemaakt punt dicht te lezen over het verblijf van de zusters van de heilige Carolus Borromeus in 's-Hertogenbosch;

DE ZUSTERS VAN TRIER
ZIJN NIET MEER HIER
HET LEVEN IS NIET MEER WAT HET WAS:
SERVITUDO ET HUMILITAS

- The building was designed in a neo-renaissance style by the architects Vrijman and Klompers. Accommodations for the sick were found to the left of the entrance, along with the service areas and offices for lay personnel; the right side was reserved for the cloister, which was inhabited until the end of the 1990s. Next to the entrance is an epigram written by Jan van Sleuwen on the Sisters of St. Charles Borromeo and their time in 's-Hertogenbosch:

THE SISTERS OF TRIER
ARE NO LONGER HERE
LIFE IS NOT WHAT IT USED TO BE:
SERVITUDO ET HUMILITAS





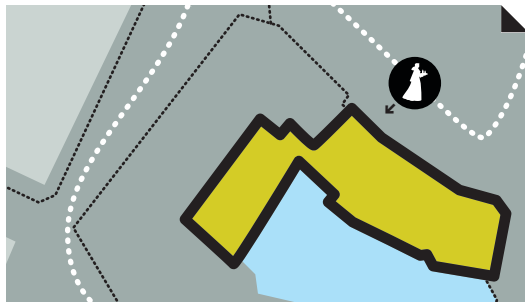


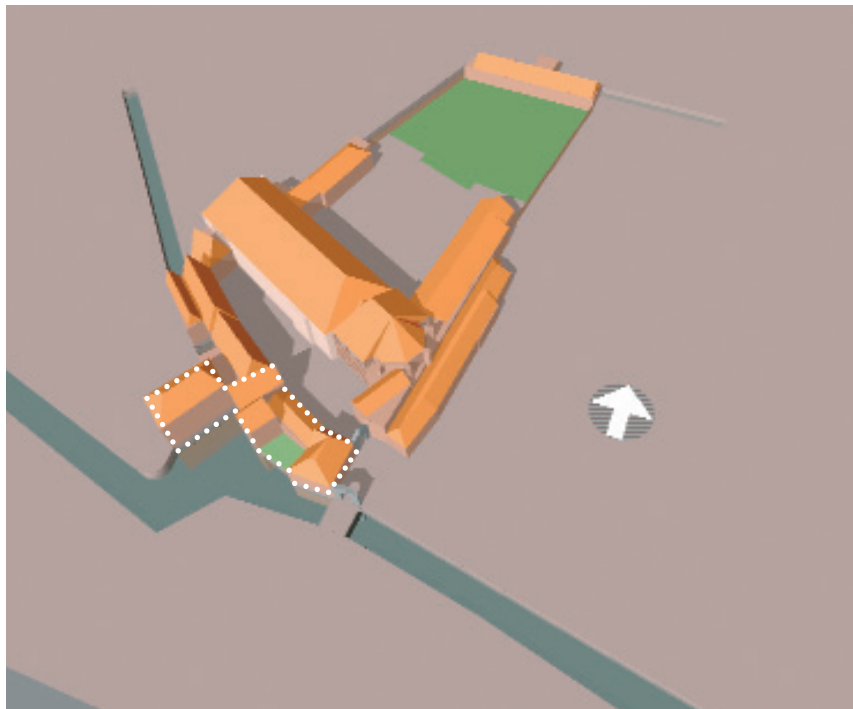
36

■ Dit complex omvat enkele van de oudste gebouwen op het terrein. Het draagt de naam 'oude apotheek' omdat de eerste eigen apotheek van het ziekenhuis hier gevestigd was. Het ensemble van de gevels vormt een merkwaardig samengesteld geheel. Aan de linkerkzijde is de voormalige portierswoning te zien waarvan de onderbouw dateert uit de 18de eeuw. Omstreeks 1880 werd het pand uitgebreid met een verdieping en een zolderruimte. Ook in het middengedeelte zijn de resten van de 18de-eeuwse gevel nog goed zichtbaar. Aan de rechterzijde werden in 1942 verbouwingen uitgevoerd waarbij gevels uit nieuwe rode bakstenen werden opgetrokken. Naast de portierswoning bevond zich een poort die toegang verschaftte tot het binnenterrein. Op een schilderij van C.F. Cordes (Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch) uit circa 1900 zijn een dienstgebouw en de oude bakkerij te zien. Dit gasthuis is in 1843 verbouwd en voorzien van nieuwe gevels.

■ This complex encompasses some of the oldest buildings on the site. It bears the name 'old pharmacy' because the hospital's first pharmacy was located here. The group of facades forms a strangely composed whole. On the left is the former porter's lodge, the lower part of which dates to the 18th century. Around 1880, the building was given an additional storey

and an attic. In the central part of the structure, the remains of the 18th-century facade are still visible. On the right side, renovations carried out in 1942 resulted in the erection of new red brick facades. In addition to the porter's lodge, there was also a gate which provided access to the inner courtyard. A painting by C.F. Cordes (Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch) from ca. 1900 shows a service building, the old bakery and part of the old hospital on the left. This hospital acquired new facades when it was renovated in 1843.





De binnen deze grenzen
aangegeven gebouwen
zijn de oudste bewaard
gebleven gebouwen op het
gasthuisterrein.

37

(*engelse versie in ver-
taling*) De binnen deze
grenzen aangegeven ge-
bouwen zijn de oudste
bewaard gebleven gebou-
wen op het gasthuis-
terrein.









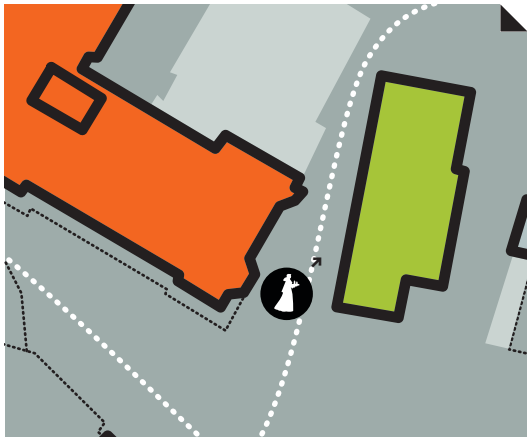
12 Het mortuarium | The Mortuary (1888–1913)

42

■ In zijn huidige vorm is het mortuarium een ingekorte versie van het oorspronkelijke gebouw uit 1888, toen bekend als het Sint-Jozefpaviljoen. Het werd gebouwd als polikliniek met een aangrenzend lijkenhuis en rouwkapel. In 1976 is het gebouw min of meer gehalveerd om meer parkeerruimte te kunnen

creëren. De monumentale ingangspartij van de polikliniek werd daarbij verplaatst naar de nieuwe zuidgevel. De beeltenis in het fronton boven de poort, met een voorstelling van de zeven werken van barmhartigheid, is van de kunstenaar Hendrik van der Geld. De gevels zijn opgetrokken uit baksteen met speklagen in gele steen. De detaillering geldt als een schoolvoorbeeld van ambachtelijke architectuur.

■ In its present form, the Mortuary is an abbreviated version of the original building of 1888, then known as St. Joseph's Pavilion. It was built as an outpatients' clinic with an adjoining morgue and funeral chapel. In 1976, the building was more or less cut in half to provide more parking space. The monumental entrance to the outpatients' clinic was then moved to the new southern facade. The image on the pediment above the door, which depicts the Seven Works of Mercy, is by the artist Hendrik van der Geld. The facades are made of brick with masonry courses in yellow stone. The details offer a textbook example of artisanal architecture.









46

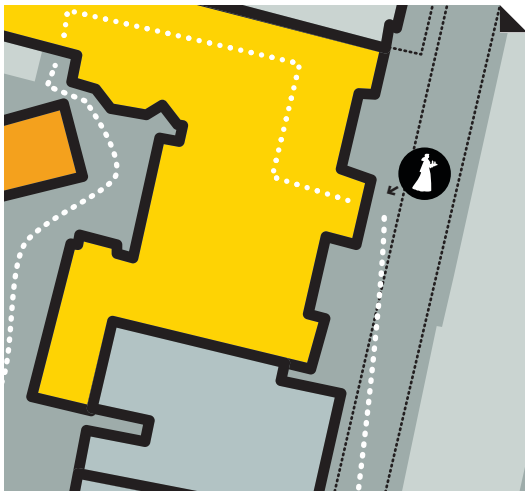
- We passeren wederom het stergebouw. De ogenschijnlijk in zandsteen opgetrokken aanbouw is in werkelijkheid een gestukadoorde gevel. We gaan nu voorbij een aantal aanbouwsels en komen dan bij de achteruitgang van de polikliniek.
 - Binnen volgen we de bordjes met de tekst 'Uitgang Nieuwstraat'.
- We are passing the Star Building again. The addition – apparently constructed in sandstone – is actually a plastered facade. We will now pass a number of extensions before arriving at the rear entrance of the Outpatients' Clinic.
 - Inside, follow the signs that read 'Uitgang Nieuwstraat'





14 De polikliniek | The Outpatients' Clinic (1932)

- 48 ■ Met de bouw van de nieuwe polikliniek manifesteerde de instelling zich prominent aan de Nieuwstraat. De nieuwe entree was zo opgevat dat ambulances en taxi's overdekt



konden voor rijden. Bij een nieuw entreegebouw paste ook een nieuwe bouwstijl, die ook wel een zuidelijke variant van de Amsterdamse school genoemd kan worden. Architect Van Dillen gaf hiermee het ziekenhuis aan de Nieuwstraat een fraai nieuw gezicht. De beelden in de voorgevel stellen aan de rechterzijde Vincentius à Paulo en aan de linkerzijde de heilige Elisabeth van Thüringen voor. Ze zijn vervaardigd door het bekende beeldhouwersatelier Van Bokhoven en Jonkers uit 's-Hertogenbosch.

■ With the construction of the new outpatients' clinic, the institution became a prominent presence on Nieuwstraat. The new entrance was conceived so that ambulances and taxis could arrive under a covered area. A new entrance also demanded a new building style, which might be called a southern variant of the Amsterdam school. Architect Van Dillen used it to give the hospital on Nieuwstraat a handsome new face. The statues on the facade represent St. Vincent de Paul, on the right, and St. Elizabeth of Thuringia, on the left. They were made by the well-known sculptors' atelier Van Bokhoven and Jonkers of 's-Hertogenbosch.



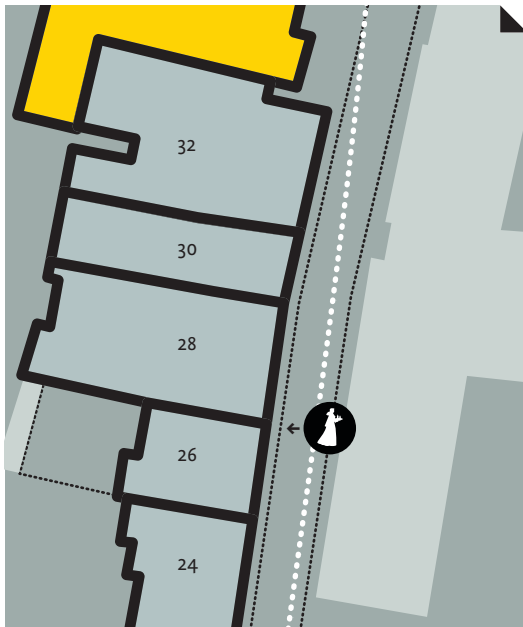




52

■ De huizen zijn gebouwd in de 18de en 19de eeuw, maar de geschiedenis van de straat gaat terug tot 1641. Toen besloot het stadsbestuur om het voormalige Predikherenklooster te verkopen aan de 'projectontwikkelaars' Gans en Blom. Het gebied rond het klooster werd herverkaveld en daarbij ontstonden, de Eerste Nieuwstraat, de Tweede Nieuwstraat en de Hoge Nieuwstraat. De Eerste Nieuwstraat heet nu nog steeds Nieuwstraat. De Tweede Nieuwstraat draagt de naam Sint-Josephstraat, en de Hoge Nieuwstraat heeft plaatsgemaakt voor de nieuwbouw van het GZG in de jaren 1960. Op een kadasterkaart uit 1817 is de verkaveling van de panden 20 tot en met 32 al zichtbaar.

■ The houses were built in the 18th and 19th centuries, but the history of the street goes back to 1641. At that time, the city decided to sell the former Augustinian cloister to the 'real-estate developers' Gans and Blom. The area around the cloister was parceled out, resulting in the creation of the first Nieuwstraat, the second Nieuwstraat and Hoge Nieuwstraat. The first Nieuwstraat is still called Nieuwstraat, the second is now Sint-Josephstraat, and Hoge Nieuwstraat was forced to make way for the construction of the new GZG in the 1960s. A cadastral map from 1817 already shows the allotments for nos. 20 to 32.









Colofon

Bouwhistorisch onderzoek en restauratie | Architectural-historical research and restoration: Fraaije Architectuur BNA

Eindredactie: Hans Devisscher, Gent

Vertaling | Translation: Irene Schaudies, Antwerpen

Fotografie | Photography: Chiel van der Stelt

Schets | Sketch: Frank Couteaux

Vormgeving | Design: Stéphane de Schrevel, Gent

Fotografavure en druk | Lithography and printing: SnoeckDucaju, Zwijndrecht (Antwerpen)



Uitgave | Published by: Uitgeverij Snoeck, Gent

ISBN: 9789053496510

Wettelijk depot: D/2007/0012/7



VOF GZG is een samenwerking van Heijmans Vastgoed en BAM Vastgoed voor de ontwikkeling van het Groot Ziekengasthuisterrein te 's-Hertogenbosch.



2

CarnetsDeVoyage



Een wandeling door de geschiedenis van 'het Groot' Ziekengasthuis
A Stroll through the History of 'het Groot' Ziekengasthuis